

Európai gyermekszegénység: a szülői háttér és a családpolitika szerepe a gazdasági válságot követő időszakban

Gábos András–Kopasz Marianna–Donika Limani

(In.: Társadalmi Riport 2020, szerk.: Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Tóth István György, Budapest)

10.61501/TRIP.2020.13

1. Bevezetés

A fejlett országokat, így az Európai Unió tagállamait, köztük Magyarországot is a gyermekek átlagosnál magasabb szegénységi kockázata jellemzi.¹ Az Európai Unió 28 tagállamában a gyermekek jövedelmi szegénységi rátája a 2008-as pénzügyi és gazdasági válságot követően, 2016-ban közel négy százalékponttal volt magasabb, mint a teljes népesség körében (21 százalék a 17,3 százalékkal szemben). Hasonló arányokat tapasztalunk akkor is, ha más szegénységkonceptción alapuló mutatókat, például a súlyos anyagi deprivációban élők arányát vizsgáljuk: 2016-ban az európai gyermekek 26,4 százaléka, míg a népesség csupán 23,5 százaléka volt érintett. Ez azonban nem volt másként a 2008-as pénzügyi és gazdasági válságot megelőző időszakban sem; a gyermekek átlagosnál magasabb szegénységi kockázata hosszabb időszakra visszamenően fennáll (*Cantillon és szerzőtársai*, 2017). A válság, miközben a gyermekek szegénységének növekedésével járt, különbözőképpen érintette az egyes országokat a kiinduló feltételektől, a makrogazdasági sokk jellemzőitől vagy a krízis során folytatott szakpolitikai gyakorlattól függően. Míg Dániában a gyermekszegénységi ráta a válság kitörésekor 9 százalék volt, addig Spanyolországban ennek háromszorosa (27 százalék), Romániában pedig majdnem négyszerese (33 százalék). Voltak olyan országok, amelyeket – a GDP, a foglalkoztatási vagy a munkanélküliségi ráta változását tekintve – nagyon súlyosan érintett a válság, de viszonylag gyorsan kilábalnak belőle (pl.: Írország, Magyarország, az Egyesült Királyság vagy a balti államok). Voltak olyanok, amelyekben a súlyos hatások időben

¹ A tanulmány az Európai Unió *Horizon 2020* keretprogramja által finanszírozott *InGRID-2 projekt* keretén belül készült jelentés (*Limani és szerzőtársai*, 2020) rövidített és jelentősen átdolgozott változata.

elhúzódtak (jellemzően a déli tagállamok Málta és Portugália kivételével); és olyanok is, amelyek kevésbé vagy szinte egyáltalán nem éltek át visszaesést (pl.: Belgium, Németország, Lengyelország vagy Svédország). Ezzel összefüggésben, a makrogazdasági és a munkaerő-piaci folyamatok szerepe kulcsfontosságú – többek között – a gyermekszegénység alakulásának szempontjából (*Cantillon és szerzőtársai*, 2017).

A piaci folyamatok mellett a jövedelemegyenlőtlenségek és a szegénység alakulásának legfontosabb formálója az állami újraelosztás, melynek jelentősége a válságok időszakában még növekszik is. A gyermekszegénység esetében a családpolitika, a családtámogatási rendszerek töltenek be ilyen szerepet. A családtámogatási rendszereknek kiemelt szerepük van a szegénység csökkentésében, a válság időszakában a rövid és hosszabb távú negatív hatások megelőzésében, tompításában, miközben ezek a rendszerek maguk is változnak a válság hatására (*Richardson*, 2011). Az európai országokban a válságra adott válaszok és ezeknek a rendszereknek a teljesítménye nagyon különböző volt, és eltérő hatással is voltak a gyermekszegénység alakulására (*Cantillon és szerzőtársai*, 2017). Így például jelentős különbségek mutatkoztak abban, hogy a jóléti támogatások milyen mértékű szerepet játszottak a piaci folyamatok hatásának tompításában. Miközben a nyugdíjasokat a rendszer általában jobban óvta a negatív következményektől, Írországban a megszorítások egyformán érintették az egyes korcsoportokat, ezért e tekintetben e csoportok növekvő szegénységi rátái közötti különbségek változatlanok maradtak (*Nolan–Maître*, 2017). Görögországban (*Matsaganis*, 2017), Spanyolországban (*Ayllón*, 2017) és Olaszországban (*Natali–Saraceno*, 2017) a szociális védelmi rendszer nem volt képes ellensúlyozni a piaci hatásokat és nőtt a gyermekek jövedelmi szegénysége és anyagi deprivációja. Eközben Magyarországon (*Gábos–Tóth*, 2017) és az Egyesült Királyságban (*Bradshaw és szerzőtársai*, 2017) a válság és az azt követő időszak egybeesett a családpolitikai rendszer jelentősebb, de nem közvetlenül a válságra reagáló átalakításával.

A gyermekszegénység vizsgálatának és az adekvát szakpolitikai válaszok megfogalmazásának fontossága – a szegénységcsökkentés általános célján túl – abban rejlik, hogy az a leghatékonyabb módját jelenti az egyenlőtlenségek jövőbeli mérséklésének. A korai beavatkozások hatékonysága a szegénység átörökítését fenntartó folyamatok megtörésében ma már jól dokumentált a szakirodalomban (pl.: *Carneiro–Heckman*, 2003; *Heckman és szerzőtársai*, 2010; *Shonkoff–Phillips*, 2000). Ez a felismerés az elmúlt évtizedekben beépült az Európai Unió és a tagországok szakpolitikai gyakorlatába is, és a gyermekszegénység helyzetének és fő okainak feltárását követően (*EU Task-Force*, 2008; *Tárki–Applica*, 2010) 2010 és 2016 között hat tagállam elnöksége alatt élvezett prioritást vagy kiemelt figyelmet. Ezzel párhuzamosan, ki-

emelve a korai beavatkozások jelentőségét, az Európai Bizottság elfogadott egy ajánlást a gyermekek jövőjébe történő befektetés mint a hátrányok átörökítésének megtörésére alkalmas eszközről (*European Commission*, 2013). Hasonlóképpen, 2015-ben az Európai Parlament is elfogadott egy határozatot a gyermekszegénység elleni küzdelem fontosságáról az egyenlőtlenségek csökkentésében. Jelenleg az Európai Bizottság egy ún. gyermekgarancia ajánlason dolgozik a tagországok számára (erről bővebben lásd *Frazer és szerzőtársai*, 2020), mely azt célozza, hogy minden gyermek számára szabadon hozzáférhetővé váljanak a legfontosabb szolgáltatások (koragyermekkorai oktatás és intézményi gondozás, oktatás, egészségügyi ellátás, megfelelő lakhatás és megfelelő étellemezés).

A gyermekszegénység vizsgálatához kapcsolódóan, tanulmányunkban három fő kérdésre keressük a választ. Elsőként arra, hogy miként változott a gyermekek szegénysége az Európai Unió országaiban a válságot követő időszakban (2008–2016). Második kutatási kérdésünk az, hogy milyen különbségek vannak ezekben a trendekben a gyermekeknek a szülők iskolázottsági szintjével mért társadalmi háttére szerint.² Végül, más szerzőkhöz hasonlóan (lásd pl.: *Engster–Stensöta*, 2011) azt a kérdést is feltesszük, hogy milyen összefüggést mutatnak a gyermekszegénység trendjei a családpolitikai rezsimekkel. Azaz, mondhatjuk-e, hogy bizonyos családpolitikai rezsimek sikereesebbek voltak más rezsimeknél a válság gyermekszegénységre való hatásainak enyhítésében, illetve abban, hogy a leghátrányosabb háttérű gyermekek leszakadását megakadályozzák? A családpolitikai rezsimek megkülönböztetéséhez a tanulmányban az *Eurofound* (2014) által kialakított tipológiát használjuk. A gyermekszegénység alakulását három indikátor, a relatív jövedelmi szegénységi ráta, a súlyos anyagi deprivációs ráta és a szubjektív pénzügyi helyzet mentén vizsgáljuk. Az elemzéshez a 2008 és 2016 közti időszakot két szakaszra bontjuk abból kiindulva, hogy a szegénységgel összefüggő legfontosabb folyamatok (pl.: foglalkoztatottság, reáljövedelem) esetében az első időszak (2008–2013) romló trendjeit a visszarendeződés éve (2013–2016) követték.

Az elemzés alapjául szolgáló adatokat, módszertani kérdéseket és a vizsgálatához használt családpolitikai rezsimtipológiáját a tanulmány 2. fejezete mutatja be. Elemzéseink eredményeit részletesen a 3. fejezetben ismertetjük. Végül, az 4. fejezetben összegezzük legfontosabb megállapításainkat. A sze-

² A szegénységet meghatározó egyéni és háztartásjellemzők köre ennél természetesen jóval szélesebb. Ezek közé tartoznak olyan állandó, vagy csak hosszabb távon változó egyéni és háztartásjellemzők, mint a nem, a kor, a lakóhely vagy az etnikum (Közép- és Kelet-Európában a roma nemzetiséghez tartozás, Európa más részein pedig a bevándorló háttér).

gényességi mutatók megoszlását és változását szülői iskolázottság szerinti bontásban a tanulmány *Online melléklete*³ tartalmazza.

2. Adatok és az elemzés módszere

2.1. Adatok és a vizsgált időszak

Vizsgálatunk arra irányul, hogy mi történt az Európai Unió tagországaiban a 2008-as pénzügyi és gazdasági válságot követő időszakban a gyermekszegénység területén. Az országszintű elemzéshez az Eurostat háztartásvizsgálatának, az *EU-SILC-nek* (*European Statistics on Income and Living Conditions*) a keresztmetszeti adatbázisát használjuk.⁴ A vizsgálat az Európai Unió 2019-es helyzete szerinti 28 tagállamot foglalja magában, beleértve tehát még az Egyesült Királyságot is.

Az elemzés során két külön időszakt tárgyalunk: a válságot közvetlenül követő és a fő társadalmi folyamatokat (pl.: gazdasági aktivitás, reáljövedelmek, szegénység és társadalmi kirekesztettség) tekintve romló periódust (2008–2013), valamint az azt követő, ugyanazon mérőszámok szerint már egyértelműen javuló időszakot (2013–2016). Figyelembe véve a folyamatok összetettségét, az egyes periódusok lehatárolása, az időszakok elejének és végének megválasztása, a gondos mérlegelés mellett is több kompromisszummal járt. A két periódust elválasztó év azonosítását értelemszerűen megnehezítette az a tény, hogy indikátoronként és országonként nagyon különböző trendeket lehet megfigyelni. Ezért elsősorban a szegénységi indikátorok EU-átlagának alakulását vettük alapul, amikor 2013 mellett döntöttünk. Az elemzés időszakában a 2016. évre vonatkozó adatok voltak az elérhető legfrissebbek.

2.2. Indikátorok

A gyermekszegénység alakulását három indikátor, a jövedelmi szegénységi ráta, a súlyos anyagi deprivációs ráta és a pénzügyi nehézségekkel küzdő

³ A tanulmány *Online melléklete* az alábbi weboldalon érhető el: <https://tarki.hu/tarsadalmi-riport>

⁴ Az adatokat közvetlenül az *IPOLIS* (*Integrated Poverty and Living Conditions Indicator Database*) adatbázisból nyertük, melyet a Társas InGRID és InGRID-2, az Európai Bizottság FP7 és Horizont 2020 kutatási programjai által finanszírozott projektek keretében fejlesztett.

háztartásokban élő gyermekek arányának segítségével járjuk körül. Az alábbiakban ezeket a mérőszámokat mutatjuk be.

A *szegénységi ráta* (az európai uniós terminológiában: *at-risk-of-poverty rate*⁵ – *AROP*) a háztartások rendelkezésre álló jövedelmi erőforrásainak eloszlása alapján azonosítja a szegénységben élőket. Jövedelmi szegénységben él az a személy, akinek háztartásában az ekvivalens éves jövedelem nem éri el a szegénységi küszöböt, a népességre becsült mediánérték 60 százalékát. Ez a mutató tehát egy relatív mérőszám, és a jövedelemeloszlás alján zajló folyamatok megragadására szolgál. Relatív jellegénél fogva a nemzeti szakpolitikai tervezés és beavatkozások hatásának monitorozása szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír.

Az anyagi depriváció vegyes, de mindenekelőtt fogyasztásorientált koncepción alapul. Legfontosabb mutatója, az uniós gyakorlatban a szegénység és társadalmi kirekesztettség monitorozására használt *súlyos anyagi deprivációs ráta* egy kilenc elemből álló, összetett (kompozit) mutató alapján kerül kiszámításra. Az egyes elemek azt mérik fel, hogy mekkora pénzügyi stresszel szembesül a háztartás, és milyen tartós javakat engedhet meg magának. Az indikátor kialakítása a következő kilenc elemi mutatón alapul: a háztartás megengedheti-e magának, hogy (1) autóval, (2) színes tévével, (3) automata mosógéppel és (4) telefonnal rendelkezzen, valamint azt, hogy (5) különféle tartozásait törlessze; (6) hóvégi, váratlan, nagyobb összegű kiadást fedezni tudjon; (7) egy évben egy hétre nyaralni menjen; (8) a lakást megfelelően fűtse, és (9) tagjai minden másnap hús-, csirke- vagy halételt fogyasszanak. Amennyiben a háztartás tagjai kilencből legalább hármat nem engedhetnek meg maguknak, anyagiilag depriváltak, amennyiben pedig legalább négyet, anyagiilag súlyosan depriváltak számítanak. Mivel – a jövedelmi szegénységi rátával ellentétben – a mutató esetében alkalmazott küszöb egységes az Unión belül, jobban tükrözi az országok közötti életszínvonalbeli különbségeket (pl.: *Nolan–Whelan*, 2011). Emiatt használata erősen kötődik az Európai Unió bővítésével végbement életszínvonalbeli különbségek növekedéséhez (*Guio*, 2009; *Gordon és szerzőtársai*, 2012).

A szegénység és társadalmi kirekesztődés nyomon követésére használt indikátorok közül a *háztartás jövedelmi helyzetének szubjektív megítélése*

⁵ Az angol elnevezés (a szegénységi kockázattal élők rátája) tartalmazza a mérőszámnak azt a jellemzőjét, hogy mintavételen alapuló becslési eljárás során képződik. Ez azt jelenti, hogy a szegénységi küszöb által definiált jövedelemszint körül élők esetében csak bizonytalansággal állíthatjuk, hogy szegények vagy nem szegények. A magyar terminológia az indikátornak erre a jellemzőjére nem utal. Hivatalos statisztikai közleményeiben a KSH a 'szegénységi arány' kifejezést használja.

kevésbé használt és kutatott mérőszám.⁶ Az indikátor alapjául szolgáló kérdésnél a háztartásgazda a válaszadás során, a jövedelmi dimenzió túlélve, a háztartás teljes anyagi helyzetét mérlegelheti, ideértve a fogyasztást, a hiteleket és a tartozásokat. Ebből adódóan ez a mérőszám – hasonlóan az anyagi deprivációhoz – szorosabb kapcsolatot mutat a reáljövedelemmel, illetve az életszínvonallal, mint a jövedelmi szegénység (B. Kis-Gábor, 2016). Az alábbiakban általunk használt indikátor azoknak a gyermekeknek az arányát mutatja, akiknek háztartása a szokásos kiadásokat csak nagy nehézségek vagy nehézségek árán képes fedezni.

Elemzésünk a gyermekszegénység 2008 és 2016 közötti általános trendjeinek bemutatása mellett a trendeknek a szülők társadalmi státusza szerinti különbségeit is vizsgálja. Ehhez az egyes mutatók változását a gyermekek szüleinek iskolai végzettsége szerinti csoportokra is kiszámoltuk. Három csoportot különböztettünk meg az adatbázisban elérhető és az uniós tagországokra az ISCED-besorolás⁷ szerint harmonizált iskolai végzettség változó mentén: a legfeljebb általános iskolát végzetteket (ISCED 0–2 kategóriák), a középfokú végzettségűeket (ISCED 3–4 kategóriák) és a felsőfokú végzettségűeket (ISCED 5–8 kategóriák). A változó képzése során úgy jártunk el, hogy a két szülő közül a magasabb iskolai végzettségűt vettük figyelembe. (A három iskolai végzettség szerinti csoport szegénységi mutatóit az *Online melléklet M1–3. táblázatai* tartalmazzák.)

Az elemzés során mindvégig a gyermekszegénység egyes indikátorainak értékében bekövetkezett változásokról írunk. Mivel minden esetben egy mintán alapuló becslésről van szó, azt a szabályt követtük, hogy változásnak azt tekintettük, ha a két időpont között legalább 3 százalékpontos különbség mutatkozott. Ez egy könnyen követhető és értelmezhető eredményekhez vezető eljárás, ám annyiban elnagyolt, hogy a sztenderdhiba-becslés függ az adott minta nagyságától, ami országonként különböző. Az eredmények értelmezésekor ezt célszerű figyelembe venni.

⁶ Az Eurostat EU-SILC háztartásfelvételének hazai forrása, a *KSH Háztartási Költségvetési és Életkörülmény Adatfelvételének (HKÉF)* kérdőíve a következőképpen fogalmazza meg a kérdést: „Véleménye szerint hogyan tudja fedezni az Önök háztartása a szokásos kiadásokat? Nagy nehézségek árán (1), nehézségek árán (2), kisebb nehézségek árán (3), viszonylag könnyen (4), könnyen (5), nagyon könnyen (6).” <https://www.ksh.hu/docs/hun/info/02osap/onk/2154/k182154.pdf>

⁷ Az *ISCED (International Standard Classification of Education)* az oktatás egységes nemzetközi osztályozási rendszere. Bővebben lásd: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>

2.3. A családpolitikai rezsimek tipológiája

A tanulmány harmadik kutatási kérdése, hogy a gyermekszegénység 2008 és 2016 közötti trendjei mutatnak-e különbségeket a családpolitikai rezsimek mentén. A családpolitikai rezsimeket itt mint a gyermekes családokat támogató elkülönült politikák rendszerét határozzuk meg. Miközben az országok a közpolitikák széles köre révén (közoktatás, egészségügy, munkanélküli- és betegségbiztosítás) nyújthatnak a családok számára támogatást, a családpolitikai rezsimek fogalmát tanulmányunkban szűken, a gyermekes családoknak nyújtott közvetlen pénzügyi támogatásra és szolgáltatásokra, valamint a dolgozó szülőknek járó juttatásokra korlátozva értelmezzük (Gauthier, 2002, 456–458. o.).

Gauthier (1996, 2002) – Esping-Andersen (1990) nagy hatású jóléti rezsimek tipológiájából kiindulva és annak továbbfejlesztéseit figyelembe véve (lásd pl.: Ferrera, 1996) – négy típusba sorolja a családpolitikai rezsimeket: liberális, konzervatív, szociáldemokrata és dél-európai rezsimek. Korpi (2000), valamint Engster és Stensöta (2011) a családpolitikai rezsimeknek három típusát különbözteti el: a kétkeresős modellt, az általános családtámogatási modellt, valamint a piacorientált (Korpi, 2000), illetve Engster és Stensöta (2011) elnevezésében az alacsony támogatási szintű modellt. Az első, kétkeresős típusba az északi országok, a másodikba a kontinentális európai országok tartoznak, míg a harmadik, alacsony támogatási szintű modell a liberális és a dél-európai államokat tömöríti.

Számos további tipológia ismert, de ehelyütt nem célunk ezek bemutatása. Mindössze arra kívánunk rámutatni, hogy a családpolitikai rezsimek nem állandóak, így a korábban felállított tipológiák már nem feltétlenül relevánsak az időközben végbement jelentősebb változások miatt,⁸ és nem ölelik fel az összes EU-tagállamot. Ha kiterjednek a posztoszocialista országokra is, egymástól eltérő módon kezelik őket: néhol mind egy rezsime típusba kerülnek, másutt több külön csoportba sorolják őket.⁹ A meglévő osztályozásokban közös azonban, hogy mindig akadnak olyan országok, amelyek kevésbé jól illeszkednek a csoportjukba.¹⁰

⁸ Lásd ehhez Gauthier (2002).

⁹ Az országoknak az egyes tipológiák szerinti besorolásához lásd pl.: a Eurofound (2014) mellékletének A2. táblázatát.

¹⁰ Engster és Stensöta (2011) tipológiájában ilyen például Írország, ami a 2005-ös adatok alapján már inkább az általános családtámogatási modellbe tartozna, mint az alacsony támogatási modellbe, ahová a szerzők sorolták (a besorolást egy tízéves időszak három adatpontja alapján végezték). Thévenon (2011) – az OECD-tagállamokra kiterjedő – öt családpolitikai modellt

Vizsgálatunk céljára a *Eurofund* (2014) osztályozását használjuk, amely maga is erősen épít a már meglévő kutatási eredményekre, de előnye egyrészt, hogy minden uniós tagállamra kiterjed, másrészt pedig, hogy kifejezetten a válsággal összefüggésben jött létre. E tipológia mentén az EU tagállamai négy csoportba sorolódnak családpolitikájukat tekintve:

- A *rugalmas családpolitikai rezsimekben* magas a nők foglalkoztatottsága, csakúgy, mint a részmunkaidős foglalkoztatás, magas színvonalúak a gyermekgondozási ellátások, nagyvonalúak a gyermeknevelési szabadságok, a munka és a családi élet jól összeegyeztethető. Ezt a modellt képviseli Belgium, Dánia, Finnország, Hollandia, Svédország és az Egyesült Királyság.
- A *kevert, de inkább rugalmas rezsimeket* a nők legalább közepes foglalkoztatási rátája, jó vagy legalábbis az utóbbi időben javuló gyermekgondozási lehetőségek, valamint a hagyományos és rugalmas közpolitikák keveréke jellemzi. Ebbe a modellbe tartozik Ausztria, Ciprus, Németország, Franciaország, Írország, Luxemburg, Portugália és Szlovénia.
- A *kevert, de inkább tradicionális rezsimekben* jellemzően alacsony a nők foglalkoztatottsága és a részmunkaidős foglalkoztatás, kevés gyermek vesz igénybe gyermekgondozási szolgáltatást, és hosszú a gyermeknevelési szabadság ideje. Ezzel a modellel írható le Csehország, Magyarország, Lettország, Málta, Lengyelország, Románia és Szlovákia.
- A *tradicionális (családorientált) rezsimek* ismérvei közül kiemelendő, hogy kevés gyermek részesül teljesidős gyermekgondozási szolgáltatásban, a gyermekgondozás jellemzően a családon belül történik, alacsony a női foglalkoztatás, a támogatások a nagycsaládosokat célozzák. Ebbe a csoportba tartozik Bulgária, Észtország, Görögország, Spanyolország, Horvátország, Olaszország és Litvánia.

A fentiekből jól látszik, hogy ebben az osztályozásban a posztoszocialista országok nem tartoznak egy családpolitikai rezsimbe (sőt, valójában Szlovénia különállásával három modell között oszlanak meg), de ugyanígy látszik az is, hogy Portugália sem tagozódik be a többi dél-európai ország társaságában a tradicionális modellbe.

megkülönböztető osztályozási kísérletében Portugália illeszkedik rosszul a déli országok csoportjába és Magyarország a kelet-európai modellbe.

3. Eredmények

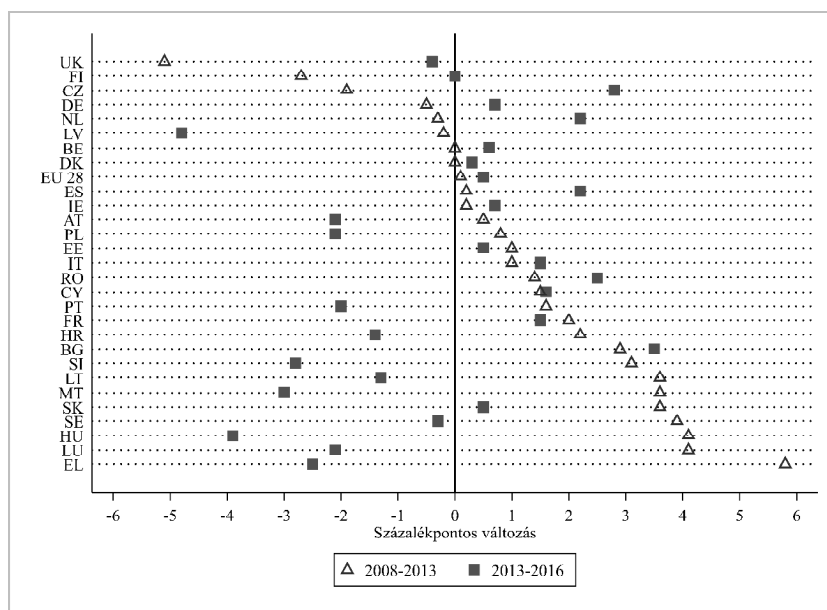
3.1. A gyermekek jövedelmi szegénységének alakulása

A gyermekek jövedelmi szegénységi rátája az Európai Unió egészében nem mutat (jelentős) növekedést sem a 2008 és 2013 közötti, sem pedig 2013 és 2016 közötti időszakban (*1. ábra*). Ezt a mintázatot a tagállamok kétharmadában figyelhetjük meg (lásd az *1. táblázat* bal felső celláját). A recessziót sikeresen – a szegénységi ráta növekedése nélkül – átvészelő tagállamok csoportjában minden családpolitikai rezsím (rugalmas, inkább rugalmas, inkább tradicionális, tradicionális/családorientált) képviselteti magát, azonban közel sem egyforma arányban. A rugalmas családpolitikai rezsímű csoportból – Svédország kivételével – ide tartozik az összes ország. Az inkább rugalmas családpolitikát folytató nyolc ország közül hatot találunk itt. A hét-hét tagot számláló inkább tradicionális és tradicionális családpolitikai rezsimek csoportjaiban viszont már csak négy-négy országnak sikerült elkerülnie a gyermekszegénység romlását.

A 2008-as pénzügyi és gazdasági válság összesen kilenc tagállamban vonta maga után a szegénységi ráta jelentős emelkedését. A tagállamoknak az első időszakban növekvő szegénységet mutató csoportjában (lásd az *1. táblázat* bal alsó celláját) mind a négy családpolitikai rezsimből találunk országokat. Miközben a rugalmasabb családpolitikai rezsímű országok közül egyedül Svédországban, az inkább rugalmas rezsimek közül pedig Luxemburgban és Szlovéniában nőtt a jövedelmi szegénységben élő gyermekek aránya, addig az inkább tradicionális családpolitikát követő országok csoportjából háromban is (Magyarországon, Máltán és Szlovákiában). A tradicionális családpolitikai rezsimbbe sorolt tagállamok közül ez a mintázat jellemzi Görögországot és Litvániát. Bulgáriában pedig 2013 után sem állt meg a szegénységi ráta növekedése (lásd az *1. táblázat* alsó sorának második celláját).

Ha a gyermekek szegénységi kockázatát külön-külön is megvizsgáljuk a szülők iskolázottsága szerinti csoportokban, akkor – markáns különbséget látunk a legiskolázatlanabb és a legmagasabban iskolázott csoportok között (lásd *Online melléklet M1a–b. ábrák*). Míg az EU egészében a magasán iskolázott családokban élő gyermekek helyzete nem módosult jelentősen a válság következtében (sem az első, sem a második időperiódusban), addig a legkevésbé iskolázott családokban élőké szignifikánsan rosszabbodott, és ez a tendencia 2013 után sem fordult meg.

1. ábra. A gyermekek szegénységi rátájának változása az Európai Unió országaiban, a 2008–2013 és a 2013–2018 időszakokban (százalékpont)

Megjegyzés: Az országokat a gyermekszegénységi ráta 2008 és 2018 közötti változásának mértéke szerint rendeztük sorba. Az adatpont negatív értéke azt jelenti, hogy az adott periódus végén a gyermekek körében a szegénységi ráta értéke alacsonyabb volt, mint a periódus kezdetén, tehát a gyermekek helyzete a jövedelmi szegénység tekintetében javult. Ezzel szemben, a pozitív érték azt jelenti, hogy az adott periódus végén a ráta értéke magasabb volt, mint a periódus kezdetén, tehát a gyermekek helyzete a jövedelmi szegénység tekintetében romlott.

Országnevek rövidítései: AT: Ausztria, BE: Belgium, BG: Bulgária, CY: Ciprus, CZ: Csehország, DE: Németország, DK: Dánia, EE: Észtország, EL: Görögország, ES: Spanyolország, FI: Finnország, FR: Franciaország, HR: Horvátország, HU: Magyarország, IE: Írország, IT: Olaszország, LT: Litvánia, LU: Luxemburg, LV: Lettország, MT: Málta, NL: Hollandia, PL: Lengyelország, PT: Portugália, RO: Románia, SE: Svédország, SI: Szlovénia, SK: Szlovákia, UK: Egyesült Királyság.

Forrás: saját számítások az Eurostat [ilc_li60] adatbázisa alapján (adatok letöltése: 2019. júl. 16.)

Az iskolázatlanabb szülők gyermekeinek szegénységi rátája mindössze négy tagállamban nem nőtt, mégpedig a rugalmas családpolitikai rezsimű Finnországban és Egyesült Királyságban, az inkább rugalmas rezsimű Ausztriában, és az inkább tradicionális családpolitikai rezsimként leírható Litvániában. (További hat országban csak a második periódusban történt növekedés.) A tagállamok mintegy kétharmadában ugyanakkor – hasonlóan az EU egészét

jellemző trendhez – emelkedett a rosszabb társadalmi háttérű gyermekek szegénységi kockázata: tíz országban csak 2013-ig, nyolcban azonban azt követően is. Az országoknak ebben a szegénységi ráta tartós növekedésével jellemezhető csoportjában mindegyik családpolitikai rezsím két-két országgal képviselteti magát. Ezekben a tagállamokban – az egyetlen Írországot kivéve – úgy mutatott tartós növekedést a rosszabb háttérű gyermekek szegénységi rátája, hogy közben a jobb háttérűeké egyáltalán nem emelkedett.

1. táblázat. Az EU tagállamai a jövedelmi szegénységi ráta változása szerint a 2008–2013 és a 2013–2016 közötti időszakban – az összes gyermek, illetve az alacsony és magas iskolai végzettségű szülők gyermekei körében

		2013–2016					
		Összes gyermek		Alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekei		Magas iskolai végzettségű szülők gyermekei	
		Nem nőtt	Nőtt	Nem nőtt	Nőtt	Nem nőtt	Nőtt
2008–2013	Nem nőtt	BE, DK, NL, FI, UK	–	FI, UK	NL	BE, DK, FI, SE, UK	–
		<u>DE, FR, CY, IE, AT, PT</u>	–	<u>AT</u>	<u>DE, CY</u>	<u>DE, FR, LU, PT, SI</u>	–
		CZ, LV, PL, RO	–	LV	CZ	CZ, LV, MT, PL	HU, RO
		EE, ES, HR, IT	–	–	HR, IT	BG, EE, ES, HR	IT, LT
		EU28	–	–	–	EU28	–
	Nőtt	SE	–	SE	BE, DK	NL	–
		<u>LU, SI</u>	–	<u>LU, PT, SI</u>	<u>IE, FR</u>	<u>IE, CY, AT</u>	–
		HU, MT, SK	–	HU, RO, SK	MT, PL	SK	–
		EL, LT	BG	EE, EL, LT	BG, ES	–	EL
		–	–	–	EU28	–	–

Megjegyzés: az országnevek rövidítései az 1. ábra alatti megjegyzés szerint.

Szignifikáns változásnak tekintettük, ha a statisztikai becsléseken alapuló értékek változása két időpont között legalább 3 százalékpontos volt. Ez egy könnyen követhető és értelmezhető eredményekhez vezető eljárás, ám annyiban elnagyolt, hogy a sztenderdhiba-becslés függ az adott minta nagyságától, ami országonként különböző. Az eredmények értelmezésekor ezt célszerű figyelembe venni.

Jelölés: Családpolitikai rezsimek: **rugalmas**, *inkább rugalmas*, *inkább tradicionális*, tradicionális.

Ha a különböző családpolitikai rezsimek felől tekintünk a 2008 utáni időszak gyermekszegénységének alakulására, akkor úgy tűnik, a legrugalmasabb családpolitikájú országokban – a már említett Svédországot kivéve – nem nőtt a gyermekek szegénysége a válság nyomában. Azaz, ezek az államok

általában sikerrel óvták meg a gyermekes családokat a válság negatív következményeitől. Alaposabban megvizsgálva azonban szembetűnik, hogy ez főként az iskolázottabb családokban nevelkedő gyermekekre áll. Ha azonban az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekeit tekintjük, akkor a kép sokkal kevésbé kedvező. Svédországban, Belgiumban és Dániában is nőtt az ilyen társadalmi háttérrel rendelkező gyermekek szegénységi rátája; az utóbbi két tagállamban tartósan is. Azaz, a rugalmas családpolitikát folytató országok a többi országhoz képest jobban teljesítettek a gyermekszegénység megfékezésében, ugyanakkor nem feltétlenül bizonyultak sikeresebbnek a rosszabb családi háttérű gyermekek szegénységére nézve. Ez alól két ország jelent kivételt: Finnország és az Egyesült Királyság.

Az inkább rugalmas rezsimű országok háromnegyedében nem nőtt a szegénységi ráta a válság nyomában. A kedvezőtlen társadalmi háttérű gyermekek helyzete azonban jellemzően nem követi ezt a mintázatot. Azok közül az országok közül, ahol a válság nem hozott magával nagyobb gyermekszegénységet, egyedül Ausztria volt képes megvédeni az alacsony iskolázottságú családokban élő gyermekeket, míg Németország, Franciaország, Ciprus, Írország és Portugália nem. Írországban és Franciaországban a kedvezőtlen trend a második időszakban sem fordult meg.

Az inkább tradicionális rezsimű országcsoportból négy tagállamban nem mutatott jelentős változást a gyermekek szegénységi rátája, míg háromban szignifikáns növekedést tapasztalhattak meg a válság időszakában. Az alacsonyabb iskolai végzettségű családokban élő gyermekek körében egyedül Lettországban nem nőtt a jövedelmi szegénység. Azaz, jellemző, hogy a rosszabb társadalmi státuszú gyermekek szegénysége ott is növekedett, ahol az összes gyermek körében mért szegénység nem változott.

A válság hatásait kivédeni legkevésbé képes, tradicionális családpolitikát működtető országok csoportjában szintén négy tagállamban nem nőtt a gyermekek szegénységi rátája. A többi tagállamnak a gyermekszegénység növekedésével kellett szembenéznie a válság időszakában, közülük Bulgáriának a második periódusban is. A kedvezőtlenebb társadalmi státuszú gyermekek helyzete minden országban romlott vagy az első, vagy a második időszakban, vagy pedig mindkettőben. Az utóbbiak közé tartozik Spanyolország és Bulgária.

Összességében megállapítható, hogy a rugalmasabb családpolitikával jellemezhető országokban a válság valamivel kevésbé sújtotta a gyermekeket, mint a tradicionálisabb családpolitikai rezsimű országokban. Természetesen ezzel nem kívánjuk azt állítani, hogy a recesszió csak és kizárólag a családpolitikai rendszer változásai révén érinthette a gyermekes családok helyzetét. Erre a hagyományosan a családpolitikához sorolt tényezők mellett számos

más tényező, például a foglalkoztatás feltételeink módosulása is hatással lehetett. Ennek ellenére is felfedezhető az a mintázat, hogy a rugalmasabb családpolitikai rezsimek felől a tradicionálisabb rezsimek irányába mozdulva, csökken azoknak az országoknak a száma, ahol a válság nem vonta maga után a gyermekszegénység növekedését. Arra a kérdésre azonban nehéz egyértelmű választ adni, hogy ezek a rugalmasabb családpolitikát folytató országok nagyobb védettséget jelentettek-e a kedvezőtlen társadalmi háttérű családokban élő gyermekek számára. Egyrészt a tradicionális rezsimek kivételével mindegyik csoportban akad olyan ország, ahol ezeknek a gyermekeknek a helyzete nem romlott jelentősen a válság időszakában. Másrészt azonban a különböző családpolitikai rezsimeket képviselő országokban egyaránt megfigyelhető az a mintázat, hogy miközben a magasabb társadalmi státuszú családok gyermekeit jószerével érintetlenül hagyta a válság, addig az alacsonyabb státuszú gyermekek körében tartós tendenciává vált a szegénységi ráta emelkedése. Ez látszik például a belga, a dán (rugalmas rezsim) és a bolgár, illetve spanyol (tradicionális rezsim) adatok alapján.

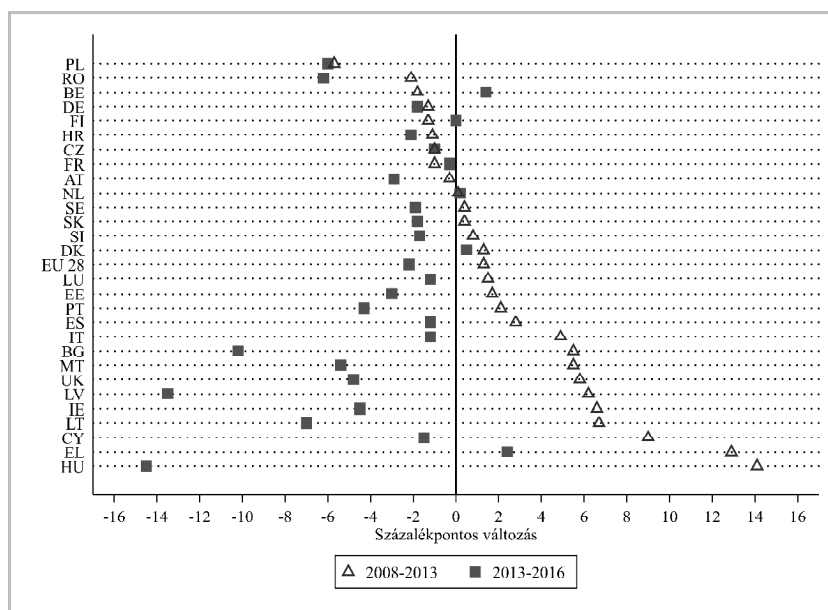
3.2. A gyermekek anyagi depriváltságának alakulása

Ahogy azt már bemutattuk, a súlyos anyagi deprivációk ráta azt mutatja meg, hogy a háztartások mit engedhetnek meg anyagilag maguknak, ezért átfogóbb és közvetlenebb információt nyújt a gyermekek életszínvonaláról, mint a relatív jövedelmi szegénység (Guio, 2009). Ennek megfelelően az Európai Unión belül markáns eltérés mutatkozik a tagállamok között a gyermekek súlyos anyagi deprivációk rátái között. Kissé leegyszerűsítve: a vizsgált időszak elején a régi tagállamokban az EU-átlag alatti, a 2004-es bővítéssel vagy azt követően csatlakozó országokban – kevés kivétellel – a fölötti, esetenként annak többszöröse volt a súlyos anyagi deprivációban élő gyermekek aránya (lásd az *Online melléklet M2. táblázatát*).

A gyermekek súlyos anyagi deprivációk rátája a pénzügyi és gazdasági válság következtében az EU egészét tekintve 2008 és 2013 között enyhén, 9,8 százalékról 11,1 százalékra emelkedett, majd 2013 és 2016 között 8,5 százalékra esett vissza (2. ábra). Ezt a kezdetben emelkedő, majd visszarendeződő trendet a tagállamok kisebbik részében figyelhetjük meg. Összesen tíz tagállamban nőtt a súlyos anyagi deprivációban élő gyermekek aránya (lásd a 2. táblázat bal alsó paneljét). A válság időszakában növekvő, majd csökkenő anyagi deprivációk rátát mutató országok között mindössze egy rugalmas családpolitikát folytató ország akad, mégpedig az Egyesült Királyság. A tradicionális családpolitikai rezsimű országok közül ugyanakkor hármat is itt

találunk (Bulgáriát, Olaszországot és Litvániát), Görögországban pedig a kedvezőtlen trend a második időszakban is folytatódott.

2. ábra. A gyermekek súlyos anyagi deprivációs rátájának változása az Európai Unió országaiban, a 2008–2013-as és a 2013–2018-as időszakokban, (százalékpont)

Megjegyzés: az országnevek rövidítései az 1. ábra alatti megjegyzés szerint.

Az országokat a gyermekek súlyos anyagi deprivációs rátájának 2008 és 2018 között bekövetkezett változásának mértéke szerint rendeztük sorba. Az ábrában feltüntetett adatpontok előjelének értelmezéséhez lásd az 1. ábra alatti magyarázatot.

Forrás: saját számítások az Eurostat [ilc_mddd60] adatbázisa alapján (adatok letöltése: 2019. júl.16.)

Az EU tagállamainak többsége (összesen 15 ország) a gyermekek anyagi deprivációs rátájának (szignifikáns) emelkedése nélkül vészelte át a válságot (lásd a 2. táblázat bal felső celláját). Ehhez a többséghez tartozik a – fentebb már említett Egyesült Királyság kivételével – az összes rugalmas családpolitikai rezsimű tagállam, valamint a köztes rezsimekbe sorolt országok többsége, miközben a tradicionális rezsimek közül csupán három ország (Észtország, Spanyolország és Horvátország).

Az anyagi depriváltság alakulását illetően úgy tűnik, élesebben elváltnak egymástól a gyermekek különböző társadalmi háttérű csoportjai, mint a relatív jövedelmi szegénység alakulása esetében. A magas iskolázottságú szülők gyermekei körében, az EU egészében, a válságot követően nem nőtt a súlyos anyagi deprivációs ráta, miközben az alacsony iskolázottságú szülők gyermekeinek körében az első időszakban emelkedett, majd megállt vagy vissza is fordult (lásd az *Online melléklet M2a–b. ábráit*, illetve a *2. táblázatot*). A válság a tagállamok háromnegyedében – az EU egészét jellemző mintázatnak megfelelően – nem járt a jó családi háttérű gyermekek deprivációs rátájának növekedésével. Ezek közé az országok közé tartozik az összes rugalmas családpolitikát folytató ország, a köztes rezsimekbe sorolt országok nagyobbik része, és a tradicionális családpolitikai rezsimű országok többsége is.

Ezzel szemben a kedvezőtlenebb háttérű gyermekek helyzete a tagállamok túlnyomó többségében – szintén az EU egészét jellemző trenddel egyezően – jelentősen romlott: 16 országban csak 2008 és 2013 között, de háromban (Dánia, Írország, Görögország) még azt követően is. Összesen hét olyan ország van, ahol a válság nem hozta magával az alacsony iskolázottságú szülők gyermekeinek növekvő deprivációját egyik periódusban sem. Ezekben – a négy rezsimek mindegyikét képviselő – országokban a recesszió a jobb háttérű gyermekek körében sem érezte a hatását, kivéve Romániát, ahol épp az ilyen gyermekeket érintette.

A súlyos anyagi deprivációs ráta alakulását a családpolitikai rezsimek szerint vizsgálva, azt láthatjuk, hogy a választóvonal a tradicionális családpolitikát folytató és a másik három csoport között húzódik. A hat rugalmas családpolitikai rezsimű országban – az Egyesült Királyságot leszámítva – sem az összes gyermek, sem pedig a magas iskolázottságú gyermekek körében nem nőtt az anyagi deprivációban élők aránya. Az alacsony iskolázottságú szülők gyermekeit azonban egyedül Finnországnak sikerült a válság hatásaitól maradéktalanul megóvni. Ezzel összemérhető teljesítményt nyújtottak a válság hatásainak tompításában az inkább rugalmas családpolitikát folytató országok. A nyolc országból ötben nem nőtt sem az összes gyermek, sem pedig a jó társadalmi háttérű gyermekek körében az anyagi deprivációban élők aránya. A kedvezőtlen családi háttérű gyermekek anyagi deprivációs rátái három országban nem emelkedtek: Franciaországban, Luxemburgban és Ausztriában. Portugáliában – egyedüli orszádként – úgy nem nőtt az összes gyermekre számított ráta, hogy mind a rosszabb, mind a jobb háttérű gyermekek körében növekedett.¹¹

¹¹ Ez úgy lehetséges, hogy az elemzésünkben részletesen nem elemzett középfokú végzettségű szülők gyermekei körében a súlyos anyagi deprivációs ráta nem növekedett 2008 és 2013 között (lásd az *Online melléklet M2. táblázatát*).

2. táblázat. A súlyos anyagi deprivációs ráta változása az Európai Unió országaiban az összes gyermek, illetve az alacsony és magas iskolai végzettségű szülők gyermekei körében, a 2008–2013 és a 2013–2016 időszakban

		2013–2016					
		Összes gyermek		Alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekei		Magas iskolai végzettségű szülők gyermekei	
		Nem nőtt	Nőtt	Nem nőtt	Nőtt	Nem nőtt	Nőtt
2008–2013	Nem nőtt	BE, DK, NL, FI, SE	–	FI	BE, NL	BE, DK, NL, FI, SE, UK	–
		<u>DE, FR, LU, AT, PT, SI</u>	–	<u>FR, LU, AT</u>	–	<u>DE, FR, LU, AT, SI</u>	–
		<u>CZ, PL, RO, SK</u>	–	<u>PL, RO</u>	–	<u>CZ, MT, PL, SK</u>	–
		EE, ES, HR	–	EE	–	BG, EE, ES, HR, IT, LT	–
		–	–	–	–	<u>EU28</u>	–
	Nőtt	UK	–	SE, UK	DK	–	–
		<u>IE, CY</u>	–	<u>DE, CY, PT, SI</u>	<u>IE</u>	<u>IE, CY, PT</u>	–
		<u>LV, HU, MT</u>	–	<u>CZ, LV, HU, MT, SK</u>	–	<u>LV, HU, RO</u>	–
		BG, IT, LT	EL	BG, ES, HR, IT, LT	EL	EL	–
		<u>EU28</u>	–	<u>EU28</u>	–	–	–

Megjegyzés: az országnevek rövidítése az 1. ábra alatti, a szignifikáns változás definíciója és a családpolitikai rezsimek jelölése az 1. táblázat alatti megjegyzés szerint.

Az inkább tradicionális családpolitikát működtető hét ország közül négy országban nem változott lényegesen a súlyos anyagi deprivációs ráta: Csehországban, Lengyelországban, Romániában és Szlovákiában. Az alacsonyabb státuszú gyermekeket viszont már közülük is csak két tagállamban – Lengyelországban és Romániában – sikerült megvédeni a fokozódó anyagi deprivációtól. Az anyagi deprivációs ráta három országban mutatott növekedést a válság időszakában: Lettorságban, Magyarországon és Máltán. Ez a kedvezőtlen hatás az első két országban a jobb és rosszabb háttérű gyermekeket is érintette, míg Máltán csak az utóbbiakat.

A tradicionális családpolitika rezsimek közül három országban nem fokozódott a gyermekek anyagi javaktól való megfosztottsága: Észtországban, Spanyolországban és Horvátországban. Ez a megállapítás a gyermekek társadalmi háttér szerinti csoportjait nézve – Észtország kivételével – csak a jobb

háttérűekre áll. A maradék négy országban nőtt a gyermekek anyagi deprivációs rátája 2008 és 2013 között, Görögországban pedig a második időszakban is.

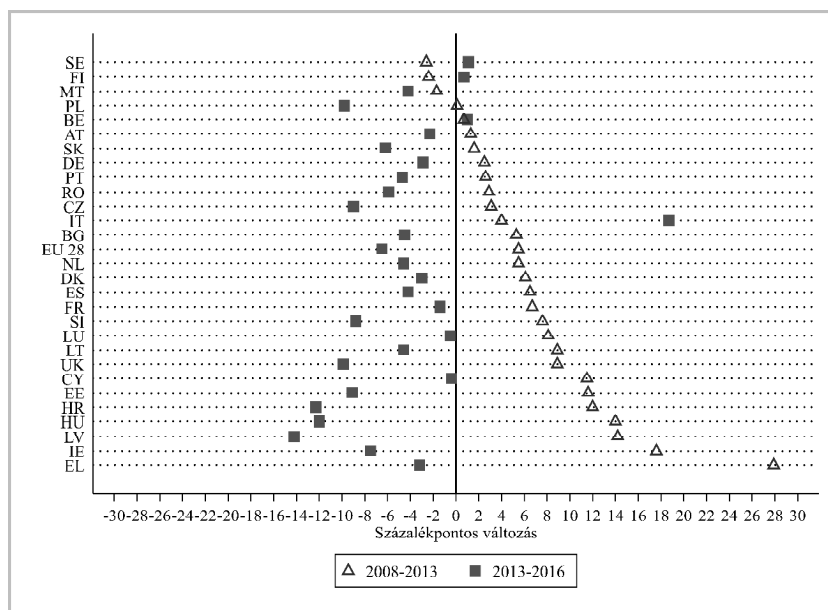
A fentieket összegezve, azt mondhatjuk, hogy a rugalmasabb családpolitikai rezsimek felől a tradicionális rezsimek felé haladva egyre kevesebb országnak sikerült megakadályoznia a gyermekek anyagi deprivációjának fokozódását. Ha az alacsonyan iskolázott szülők gyermekeit tekintjük, akkor is hasonló mintázatot fedezhetünk fel. Mivel azonban több olyan országban is emelkedett a deprivációs ráta a második időszakban, ahol az elsőben nem, az adatok nehezebben interpretálhatók ez esetben. Az mindazonáltal látszik, hogy a tradicionális családpolitikai rezsim országainak sikerült a legkevésbé a válság hatásait kivédeniük.

3.3. A gyermekek szubjektív jövedelmi helyzetének alakulása

A pénzügyi nehézségekkel küzdő háztartásokban élő gyermekek arányát mérő indikátornak lényegesen nagyobb az országok közötti szórása, mint az előzőekben használt mutatóknak, tehát a jövedelmi szegénységi rátának vagy a súlyos anyagi deprivációs rátának. Az adatok azt mutatják, hogy 2008-ban az Európai Unióban élő gyermekek átlagosan több mint egynegyede, 2013-ban egyharmada, majd 2016-ban újra egynegyede élt olyan háztartásban, melyek csak nehézségek árán képesek csak fedezni a kiadásait. 2008-ban a legmagasabb érték a legalacsonyabb kilencszerese, 2013-ban tízszerese, míg 2016-ban tizenegyszerese volt (lásd az *Online melléklet M3. táblázatát*). A két vizsgált időperiódusban bekövetkező változásokat tekintve megállapíthatjuk, hogy ez a mérőszám követi le legjobban a 2008-as pénzügyi és gazdasági válság makrogazdasági történéseit: a helyzet jelentős romlása az első időszakban (a ráta 5 százalékpontos növekedése az EU átlagában a gyermekek körében) és gyors visszarendeződés a második szakaszban (7 százalékpontos csökkenés) (3. ábra).

A 3. táblázat felső panelje jól mutatja, hogy ez a megállapítás nemcsak az Unió egészére érvényes, hanem a tagországok túlnyomó többségére is. Összesen 21 ország esetében állapíthatjuk meg, hogy a kiadásait nehezen vagy nagyon nehezen fedező háztartásokban élő gyermekek aránya az első időszakban nőtt, majd azt követően csökkent vagy nem változott. 2008 és 2013 között hat ország esetében is előfordult, hogy az arányszám növekedése meghaladta a 10 százalékpontot: a legkirívóbb változás a tradicionális családpolitikát követő Görögország esetében figyelhető meg, 28 százalékponttal. Tíz országban a válság hatása egyáltalán nem látszik, egyik időszakban sem történt növekedés. Ezen országok egyike sem jellemezhető tradicionális családpolitikával.

3. ábra. A pénzügyi nehézségekkel küzdő háztartásban élő gyermekek arányának változása az Európai Unió országaiban a 2008–2013 és a 2013–2018 időszakokban (százalékpont)

Megjegyzés: az országnevek rövidítései az 1. ábra alatti megjegyzés szerint.

Az országokat a gyermekek súlyos anyagi deprivációs rátájának 2008 és 2018 között bekövetkezett változásának mértéke szerint rendeztük sorba. Az ábrában feltüntetett adatpontok előjelének értelmezéséhez lásd az 1. ábra alatti magyarázatot.

Forrás: saját számítások az Eurostat által koordinált EU-SILC vizsgálat adatai alapján.

Ezzel szemben csupán Olaszország, tehát egy tradicionális családpolitikájú tagállam esetében figyelhetjük meg, hogy mind 2008–2013, mind – és első-sorban – 2013–2016 között növekedett a szubjektíve anyagi nehézségek között élő gyermekek aránya. A pénzügyi nehézségekkel küzdő háztartásokban élő gyermekek közül az alacsony iskolázottságú szülőkkel élőket vizsgálva láthatjuk, hogy – éppen a trendeknek az országcsoportok szerint meglehetősen hasonló mintázata miatt – nincs olyan mértékű eltérés az összes gyermek helyzetéhez viszonyítva, mint a súlyos anyagi depriváció és különösen a jövedelmi szegénység esetében. Eltéréseket azonban így is megfigyelhetünk. A legfontosabb ezek közül talán az, hogy annak a tíz országnak a többségében is, ahol az összes gyermeket tekintve nem beszélhetünk a válság

negatív hatásairól, az alacsony társadalmi státuszú gyermekeknek romlott a helyzete: Málta és Szlovákia esetében az első, Belgium, Finnország és Svédország (tehát három rugalmas családpolitikai rezsimű ország) esetében a második, míg az inkább rugalmas családpolitikával jellemezhető Ciprus esetében mindkét periódusban (lásd az *Online melléklet M3a–b. ábráit*).

3. táblázat. Az EU tagállamai a kiadásaik fedezésére csak nehezen vagy nagyon nehezen képes háztartásokban élő gyermekek arányának változása szerint – az összes gyermek, illetve az alacsony és magas iskolai végzettségű szülők gyermekei körében, a 2008–2013 és a 2013–2016 időszakokban

		2013–2016					
		Összes gyermek		Alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekei		Magas iskolai végzettségű szülők gyermekei	
		Nem nőtt	Nőtt	Nem nőtt	Nőtt	Nem nőtt	Nőtt
2008–2013	Nem nőtt	BE, FI, SE	–	–	BE, DK, NL, FI, SE	BE, FI, SE	–
		<i>DE, AT, PT</i>	–	<i>AT</i>	–	<i>DE</i>	<i>AT</i>
		<i>MT, PL, RO, SK</i>	–	<i>PL, RO</i>	–	<i>SK</i>	<i>MT</i>
		–	–	BG	–	BG	IT
		DK, NL, UK	–	UK	–	DK, NL, UK	–
	Nőtt	<i>IE, FR, CY, LU, SI</i>	–	<i>DE, IE, FR, LU, PT, SI</i>	<i>CY</i>	<i>IE, FR, CY, PT, SI</i>	<i>LU</i>
		<i>CZ, LV, HU</i>	–	<i>CZ, LV, HU, MT, SK</i>	–	<i>CZ, LV, HU, PL, RO</i>	–
		BG, EE, EL, ES, HR, LT	–	EE, EL, ES, HR, LT	IT	EE, EL, ES, HR, LT	–
		EU-28	–	EU-28	–	EU-28	–

Megjegyzés: az országnevek rövidítése az 1. ábra alatti, a szignifikáns változás definíciója és a családpolitikai rezsim jelölése az 1. táblázat alatti megjegyzés szerint.

Az eredményeinket a családpolitikai rezsim felől vizsgálva, ugyancsak fontos megállapításokat tehetünk. A tradicionális családpolitikát követő tagállamok mindegyikében – a korábban már említett Olaszország, valamint Bulgária kivételével – az látszik, hogy akár az alacsony, akár a magas társadalmi státuszú gyermekekről van szó, az első időszakban nőtt, a másodikban csökkent a kiadásaikat nehézséggel fedező háztartásban élők aránya. Ugyanez mondható el a köztes családpolitikát követő tagállamokra is, néhány fon-

tos kivételtől eltekintve. Ahogyan korábban már említettük, az összes és az alacsony iskolázottságú szülőkkel élő osztrák, lengyel és román gyermekek körében egyik időszakban sem nőtt az indikátor értéke. Az összes gyermek esetében ugyanez igaz Máltára, míg az összes és a magas társadalmi státuszú gyermekek esetében együttesen Németországra és Szlovákiára. A legjelentősebb eltérést a fő trendtől a rugalmas családpolitikai rezsimmal rendelkező tagállamok mutatják. Az összes gyermeket és a magasán iskolázott szülők gyermekeit figyelembe véve, az ebbe a csoportba sorolt hat tagállam fele (Dánia, Hollandia, Egyesült Királyság) a fő trendet (2008–2013 között negatív, 2013–2016 között pozitív tendencia) követi, míg a másik három országban (Belgium, Finnország, Svédország) a válság nem mutatkozott meg a szegénységnek ezen indikátora mentén. Más képet kapunk azonban az alacsonyan iskolázott szülők gyermekeinek vizsgálata esetében: a hatból öt tagállam (Belgium, Dánia, Hollandia, Finnország, Svédország) esetében is az első időszak pozitív fejleményeit a második időszakban a pénzügyi gondokkal küzdő háztartásokban élők arányának növekedése jellemezte.

Összességében tehát elmondható, hogy a válságot követő időszakban a kiadások fedezésére képtelen háztartásokban élő gyermekek arányának változása követte a főbb makrogazdasági trendeket mind az EU átlaga, mint pedig a tagállamok jelentős többsége esetében. Eszerint az első periódusban számottevően nőtt, ezt követően pedig ugyancsak jelentősen csökkent a nehéz helyzetben lévő gyermekek aránya. A kialakult minták országok közötti hasonlósága miatt a trendek összefüggése az országok családpolitikai rendszerének jellemzőivel gyengébb, mint akár a jövedelmi szegénységi ráta, akár a súlyos anyagi deprivációs ráta esetében. A rugalmas rezsimek azonban e mérőszám alapján is jól teljesítettek a válság hatásainak enyhítésében, ám az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyermekei esetében ez a jobb teljesítmény nem jelentkezik.

4. Összegzés

Miközben a gyermekek súlyos anyagi deprivációs rátája, és különösképpen a pénzügyi nehézségekkel küzdő háztartásokban élő gyermekek aránya mind az EU egészében, mind pedig a tagállamok többségében követte a makrogazdasági mutatók fő trendjét (negatív folyamatok a 2008 és a 2012/2013 közötti időszakban, majd visszarendeződés), addig a relatív jövedelmi szegénységben élő gyermekek arányának növekedése 2016-ig folytatódott. Másként szólva, míg az európai gyermekek életkörülményei 2013-at követően javultak, az egyenlőtlenségek a legutóbbi évekig növekedtek. Ez egyben azt is

jelenti, hogy a gyermekszegénység trendjeinek alakulása különbözhet a választott indikátor szerint, ezért fontos, hogy ezeket a folyamatokat komplexen, több mérőszám alkalmazásával kövessük nyomon. Az indikátor választás nemcsak az időbeli trendek értékelését befolyásolja, hanem az országok egymáshoz viszonyított eredményeit is. A súlyos anyagi deprivációs ráta szerint a pénzügyi és gazdasági válság hullámvasútja leginkább a déli és keleti tagországokban élő gyermekeket érintette: a helyzetük a többi országban tapasztaltnál nagyobb kilengésekkel romlott, illetve javult a vizsgált két időszakban. Eközben a szegénységi ráta valamivel árnyaltabb képet ad: a svéd, norvég és francia gyermekeket hasonlóképpen érintették a változások, mint dél- és kelet-európai társaikat.

A gyermekek szegénysége jelentős különbségeket mutat Európában a szülők iskolai végzettséggel mért társadalmi státusza szerint. Így például, 2016-ban, az EU átlagában, a szegénységi ráta az általános iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyermekeinek körében hatszor, a súlyos anyagi deprivációs ráta pedig tizenháromszor nagyobb volt, mint a diplomás szülőkkel élő gyermekek körében. Az átlagos értékek változásának iránya, nagyságrendje mögött jellemzően az alacsony társadalmi státuszú gyermekek körében bekövetkezett elmozdulások állnak.

Tanulmányunkban azt is megállapítottuk, hogy gyermekszegénység változása a válságot követő időszakban mutat bizonyos összefüggéseket azzal, hogy egy adott országot milyen családpolitikai rendszer jellemez. A *Eurofund* (2014) nyomán általunk is megkülönböztetett négyféle rezsimtípus közül a rugalmas családpolitikát követő, jellemzően észak-európai országok esetében figyelhettük meg leginkább azt, hogy a gyermekszegénység nem nőtt szignifikánsan egyik időszakban sem. Azt is láthattuk ugyanakkor, hogy ez az összefüggés a háztartás pénzügyi nehézségeire vonatkozó szubjektív mutatója mentén a leggyengébb. Az alacsony iskolázottságú szülők gyermekeinek ezekben az országokban is nagyobb nehézségekkel kellett szembenézniük társaiknál a válság során és azt követően. Ezzel ellentétben, a tradicionális családpolitikát követő országokban, különösen az ott élő alacsony társadalmi státuszú gyermekek körében, sokkal jellemzőbb volt a gyermekszegénység, a súlyos anyagi depriváció vagy a pénzügyi nehézségekkel küzdők arányának jelentős növekedése valamelyik –, de elsősorban a 2008–2013 közötti – időszakban.

Bármelyik indikátor mentén vizsgálódunk is, az inkább tradicionális családpolitikai rezsimmal bíró Magyarország esetében a déli és keleti tagországokra jellemző minta érvényesült, függetlenül a családi háttértől: a szegénység, súlyos anyagi depriváció és pénzügyi nehézségek növekedése 2008 és 2013, majd csökkenése 2013 és 2016 között. Mindössze egy kivételt említhetünk:

míg a súlyos anyagi depriváció nem változott jelentős mértékben a válságot közvetlenül követő időszakban a diplomás szülők gyermekeinek körében, addig 2013 és 2016 között ugyanebben a csoportban növekedett az érintettek aránya.

IRODALOM

- Ayllón, S. (2017): Growing up in Poverty: Children and the Great Recession in Spain. Megjelent: Cantillon, B.–Chzhen, Y.–Handa, S.–Nolan, B. (szerk.): Children of Austerity. UNICEF and Oxford University Press, Florence, Oxford. 219–241. o.
- B. Kis Anna–Gábor András (2016): Consistent Poverty Across the EU. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 7. No. 2. 3–27. o.
- Bradshaw, J.–Chzhen, Y.–Main, G. (2017): Impact of the Recession on Children in the United Kingdom. Megjelent: Cantillon, B.–Chzhen, Y.–Handa, S.–Nolan, B. (szerk.): Children of Austerity. UNICEF and Oxford University Press, Florence, Oxford. 275–296. o.
- Cantillon, B.–Chzhen, Y.–Handa, S.–Nolan, B. (szerk.) (2017): Children of Austerity. UNICEF and Oxford University Press, Florence, Oxford.
- Carneiro, P.–Heckman, J.J. (2003): Human Capital Policy. IZA Discussion Paper No. 821. <https://ssrn.com/abstract=434544>
- Engster, D.–Stensöta, H. O. (2011): Do Family Policy Regimes Matter for Children's Well-being? *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, Vol. 18. No. 1. 82–124. o.
- Esping-Andersen, G. (1990): The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton University Press, New Jersey.
- Eurofound (2014). Third European Quality of Life Survey – Quality of life in Europe: Families in the Economic Crisis. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- European Commission (2013). Commission Recommendation. Investing in Children: Breaking the cycle of Disadvantage. European Commission, Brussels. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1044&newsId=1807&furtherNews=yes>
- EU Task-Force on Child Poverty and Well-being of the Social Protection Committee (2008): Child Poverty and Well-being in the EU: Current Status and the Way Forward. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg. <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2049&langId=en>
- Ferrera, M. (1996): The 'Southern Model' of Welfare in Social Europe. *Journal of European Social Policy*, Vol. 6. No. 1. 17–37. o.
- Frazer, H.–Guio, A.-C.–Marlier, E. (2020): Feasibility Study for a Child Guarantee. Final Report. European Commission, Brussels.
- Gábor András–Tóth István György (2017): Recession, Recovery and Regime Change: Effects on Child Poverty in Hungary. Megjelent: Cantillon, B.–Chzhen, Y.–Handa, S.–Nolan, B. (szerk.): Children of Austerity. UNICEF and Oxford University Press, Florence, Oxford. 118–145. o.
- Gauthier, A. H. (2002): Family Policies in Industrialized Countries: Is There Convergence? *Population*, Vol. 57. No. 3. 447–474. o.
- Gauthier, A. H. (1996): The State and the Family: A Comparative Analysis of Family Policies in Industrialized Countries. Clarendon Press, Oxford.
- Gordon, D. –Guio, A.-C.–Marlier, E. (2012): Measuring Material Deprivation. Indicators for the Whole Population and Child-Specific Indicators. Eurostat Methodologies and Working Papers. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

- Guio, A.-C. (2009): What Can Be Learned from Deprivation Indicators in Europe? Eurostat Methodologies and Working Papers series. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-09-007/EN/KS-RA-09-007-EN.PDF
- Heckman, J. J.–Moon, S. H.–Pinto, R.–Savelyev, P. A.–Yavitz, A. (2010): The Rate of Return to the HighScope Perry Preschool Program. *Journal of Public Economics*, Vol. 94. No. 1–2. 114–128. o.
- Korpi, W. (2000): Faces of Inequality: Gender, Class, and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, Vol. 7. No. 2. 127–191. o.
- Limani, D.–Gábos, A.–Baroma, R. S.–Kopasz, M. (2020): Social Status Inequalities in Child Poverty in the European Union. InGRID-2 Working Paper. InGRID-2 Project 730998 – H2020, Leuven.
- Matsaganis, M. (2017): The Impact of the Great Recession on Child Poverty in Greece. Megjelent: Cantillon, B.–Chzhen, Y.–Handa, S.–Nolan, B. (szerk.): *Children of Austerity*. UNICEF and Oxford University Press, Florence, Oxford. 94–117. o.
- Natali, L. and C. Saraceno (2017). The impact of the Great Recession on child poverty: the Case of Italy. Megjelent: Cantillon, B.–Chzhen, Y.–Handa, S.–Nolan, B. (szerk.): *Children of Austerity*. UNICEF and Oxford University Press, Florence, Oxford. 170–190. o.
- Nolan, B.–Maître, B. (2017): Children in the Celtic Tiger During the Economic Crisis: Ireland. Megjelent: Cantillon, B.–Chzhen, Y.–Handa, S.–Nolan, B. (szerk.): *Children of Austerity*. UNICEF and Oxford University Press, Florence, Oxford. 146–149. o.
- Richardson, D. (2011): Child Poverty and Family Policies in a Time of Economic Crisis. Megjelent: European Network of National Observatories on Childhood: The Impact of the Economic Crisis on Children: Lessons From the Past Experiences and Future Policies. The proceedings of the ChildONEuropeSeminar on the impact of economic crisis. Istituto degli Innocenti di Firenze, Florence, 19–30. o.
- Shonkoff, J.P.–Phillips, D.A. (2000): *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*. National Academy Press, Washington D.C.
- Tárki–Applica (2010): Child Poverty and Child Well-being in the European Union. Report for the European Commission, Budapest.
- Thévenon, O. (2011): Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis. *Population and Development Review*, Vol. 37. No. 1. 57–87. o.